

102 . București | Punct: Piața Universității | Anul: 2011

Anul: 2011

Cod RAN: 179132.34

Perioade: Evul Mediu, Perioada modernă

Epoci: Evul Mediu, Perioada modernă

Tipuri sit: tip neprecizat

Categorii sit: Domestic, Religios, ritual și funerar

Autori: Adina Elena Boroneanț, Alexandra Dolea, Elena-Florentina Gavrilă, Theodor Aurelian Ignat, Andrei Mircea Măgureanu, Despina Măgureanu, Gheorghe Mănucu-Adameșteanu, Alina Mușat, Cristian Nestorescu, Adriana Panaite, Raluca-Iuliana Popescu, Marius Streinu, Meda Toderaș, Camelia-Mirela Vintilă

Instituții: Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București, Muzeul Municipiului București, Muzeul Municipiului București, Muzeul Municipiului București, Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București, Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București, Muzeul Municipiului București, Muzeul Municipiului București, Muzeul Municipiului București, Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", București, Muzeul Municipiului București, Muzeul Municipiului București, Muzeul Național de Istorie a României, Muzeul Municipiului București

Raport

În anul 2010 a demarat Proiectul de Investiție Parcarea subterană din Piața Universității, Centrul Istoric București, zonă definită între străzile B-dul Regina Elisabeta, str. Toma Caragiu și B-dul I. C. Brătianu.

Pe suprafața afectată de proiect era semnalat Situl arheologic Piața Universității înscris în LMI 105/2004 privind protejarea patrimoniului cultural national mobil, Cod B-I-1-B-17893, carou cadastral XIII-14 (Nr.126, „Fundațiile Ansamblului Sf. Sava”, nr.127 „Necropola - Secol XVI-XVII”).

Primele știri se referă la biserica pârcălabului Andronache, menționată la începutul secolului al XVII-lea. Călătorul Paul de Alep, trecând prin București în 1656, găsește aici „o mănăstire mică”. Ea se afla pe extrema nordică a Bucureștilor, fiind închinată Sfântului Mormânt. Ca atare, era și locul de găzduire a trimișilor Patriarhiei de la Ierusalim pentru primirea drepturilor materiale dar și a călugărilor ucrainieni sau ruși, aflați în drum către Orașul Sfânt în hagealâc. Au rămas de la aceștia unele descrieri ale monumentului Sf. Sava din București sau a unor evenimente legate de prezența unor înalți prelați, cum a fost patriarhul Hrisant Notara, îndrumătorul lui Constantin Vodă Brâncoveanu (1688-1714) în inițiativele sale pe plan cultural. Către sfârșitul secolului al XVII-lea ansamblul monastic era într-o stare dificilă, fapt ce nu l-a împiedicat pe Șerban Vodă Cantacuzino să organizeze la Sf. Sava „școala de înaltă obște”, ceea ce înseamnă că în jurul bisericii se găseau nu numai chiliile și casa egumenească, ci și clădiri de învățatură.

Cel care a ridicat această primă școală domnească din București la rangul unei Academii a fost Constantin Brâncoveanu, în anul 1695, fiind slujită de eminenti profesori formați la Stambul sau în universitățile italiene, la Viena și Halle. Primul director a fost Sevastos Chimenitul, înmormântat în 1702 la Sf. Sava. Învățăutul Al. Helladius, instruit în 11 academii occidentale, vizitând, în 1713, Bucureștii, consemnează că această școală „merită numele de Academie”.

Tot lui Constantin Brâncoveanu i se datorează prima mare refacere a complexului Sf. Sava prin construirea unui impunător corp de săli de clasă, internat pentru studenți, casă parohială, cea a profesorilor, poarta de zid de la actuala intersecție a Bd. Regina Elisabeta cu str. Academiei, cea mai importantă pentru accesul în incintă, venindu-se de pe actuala Calea Victoriei, dar și o impunătoare biserică zidită după eșuarea încercărilor de refacere a lăcașului rămas de la Andronache Pârcălabul.

Noua biserică era elogios apreciată de contemporani, așa cum făcea și mitropolitul Ierotei sau grupul de călugări de la Cernigov ș.a. Numărul studenților, în etapa de început, de 200 de tineri a ajuns, către sfârșitul

secolului XVIII, la 400, fapt ce l-a determinat pe domnitorul Alexandru Ipsilanti să efectueze, în 1779, a doua mare lucrare cu extinderi și completări, construcții necesare primei biblioteci publice în București, Muzeului de Antichități, tipografiei Academiei, la care se adăugau cele gospodărești ș.a.

Prima menționare cartografică a bisericii de la Sf. Sava este reprezentată de planul întocmit de F.J. Sultzer spre finalul secolului al XVIII-lea (Nr 15-Monastirea Sf. Sava). Ulterior, la mijlocul secolului al XIX-lea, ansamblul de la Sf. Sava apare detaliat, cu toate clădirile componente (Fig. 1/2). Tot atunci, biserica și o parte a clădirilor au fost surprinse și de primele fotografii ale Bucureștilor, în panoramele executate de Carol Pop de Szathmari (Fig. 1/1) sau de Ludwig Angerer.

Singurele cercetări arheologice, având tot un caracter preventiv, efectuate în zonă au fost cele din anul 1972, atunci fiind prilejuite de lucrări pentru rețeaua de telefonie. Desfășurate în apropierea trotuarului bulevardului Regina Elisabeta, în fața statuii lui Mihai Viteazul, cercetările lui Panait I. Panait au dus la identificarea bisericilor Sf. Sava, ambele cu plan triconc și a cimitirului din jurul acestora.

În anii 2010 (septembrie-decembrie) - 2011 (februarie-iulie), cercetarea arheologică a constatat în supravegherea decapării mecanice și, apoi, în cercetarea manuală a vestigiilor identificate. Datorită complexității sitului și pentru obținerea unor informații cât mai complete despre situațiile arheologice întâlnite, arheologilor li s-au alăturat specialiști din domenii conexe (arhitecți, antropologi, arheo-zoologi, conservatori-restauratori, numismați).

Suprafața afectată de proiect (10300 mp) a fost împărțită într-o rețea de carouri cu dimensiunile de 10 x 10 m, numerotate de la 1 la X. În cadrul acestora, au fost deschise casete și secțiuni, în conformitate cu situația din teren, păstrându-se martori în rețea, care să acopere situația stratigrafică a sitului atât pe direcție N - S, cât și pe direcție E - V. Cercetarea a început prin deschiderea unui șir de casete pe latura de nord a suprafeței afectată de proiect, la sud de bulevardul Regina Elisabeta. Casetele cu dimensiuni variabile impuse de situația din teren, au fost săpate de la V spre E, între ele fiind lăsați martori de cca 2 m. Ulterior, cercetarea s-a extins spre S, acoperind întreaga suprafață. În zona în care au fost identificate cimitirele bisericilor, dar și acolo unde cercetarea a impus, martorii au fost demontați.

În cele două campanii de cercetări au fost descoperite case de târgoveți, conducte de apă, gropi menajere și puțuri de apă, clădiri ale ansamblului mănăstiresc Sf. Sava, cele două biserici ridicate pe aceste locuri, precum și cimitirele acestora. Unele dintre acestea fac subiectul acestei sumare prezentări.

Bisericile

Prima biserică, construită conform tradiției la sfârșitul secolului al XVI-lea, de Andronache pârcaleb, este atestată documentar pentru prima dată la 23 aprilie 1619, dar, pe baza monedelor identificate până în prezent, putem presupune o funcționare a cimitirului și implicit a bisericii spre mijlocul sec. XVI.

Biserica, de mici dimensiuni, este aproape în întregime sub trotuar și sub carosabilul bulevardului, în suprafața cercetată fiind surprinsă doar o parte din absida sudică a naosului, pe o lungime de 2,50 m. Are un plan hexagonal, cu latura de 1,02 m, cu elevația surprinsă pe o înălțime de 0,33 m. Fundația, realizată în plan circular, complet înecată în mortar, a fost cercetată doar pe o înălțime de 0,50 m, fără a se atinge talpa fundației. La limita dintre elevație și fundație se observă o plintă, cu o lățime de 0,04-0,06 m. Cărămizile (25,5 x 12 x 3/4 cm) sunt legate cu un mortar alb, dur, de bună calitate. Din cercetările efectuate în 1972 reiese clar existența unui pronaos și naos continuat cu altar.

A doua biserică a fost ridicată de Constantin Brâncoveanu în 1707, pe locul celei vechi. Conform pisaniei aceasta a fost gata la 20 iulie 1709. Biserica mare este bine conservată și are lungimea de 26,20 m (25,5 x 12 x 3/4 cm). Este alcătuită din pridvor (L-4,60 m, l-3,00 m), pronaos (L-7,50 m, l-3,00 m), naos și altar cu absida în plan hexagonal (latura 2,10 m). Zidurile pridvorului au o grosime de 1,60 m, aceasta datorându-se existenței unui turm clopotniță, vizibil încă pe fotografiile de epocă de la 1860-1870. Celelalte ziduri au grosimea de cca 1 m. Elevația prezintă tiranți din lemn, dispuși pe axul lung al zidului.

Clădiri ale ansamblului „Sfântul Sava”

Casa 1 este orientată NV-SE și reprezintă o construcție aparținând incintei mănăstirii Sf. Sava, înregistrată în planul Borroczyn. Aceasta reprezintă un corp de clădire aflat la sud de intrarea în incinta

complexului mănăstiresc. Casa are o lungime maximă cercetată de 12,30 m și lățimea cercetată de 5 m., fiind surprinse trei încăperi, toate cu ziduri țesute între ele. Lângă casa 1 și zidul de incintă a fost identificat și unul dintre pilonii intrării.

Casa 5 este o construcție marcată pe planul Borroczyn ca aparținând ansamblului mănăstirii Sf. Sava, este orientată E-V. Clădirea a fost cercetată pe o lungime de 40,80 m și o lățime de 13,50 m, fiind identificate 18 încăperi, dintre care 2 sunt pivnițe, 2 anexe și 2 holuri. Pivnițele au fost identificate în colțul de S-V al casei, neavând legătură una cu cealaltă. Prima are marcată intrarea printr-un gârlici, dispus pe latura de N și este reprezentată de o singură încăpere, iar cea de-a doua are două camere, trecerea între ele fiind realizată printr-un arc boltit.

Casa 7, construcție marcată pe planul Borroczyn ca aparținând ansamblului mănăstirii Sf. Sava, este orientată N-S. În interiorul casei au fost identificate 4 camere. Camerele 1 și 4 nu au fost cercetate integral deoarece acestea se continuă spre S, în afara zonei afectate de proiect. La o cotă superioară, suprapunând zidurile deja menționate au fost identificate alte două ziduri, care aparțin unei alte faze de funcționare a casei, când aceasta este recompartimentată. Casa 7 avea o pivniță, care aparține foarte probabil celei de-a doua faze de funcționare a casei. Din acesta a fost identificat un singur zid, care se află sub trotuarul ce reprezintă limita sudică a zonei afectate de proiect.

Construcții aparținând țesutului urban

Casa 2, orientată NV-SE se află la 10,50 m V de casa 1. Două segmente de zid ale acestei case apar în marginea sudică a zonei cercetate. Reprezintă o construcție datată anterior anului 1847, deoarece nu apare pe planul Borroczyn. Ea nu aparține complexului mănăstirii. Dimensiunile casei sunt următoarele: lungime maximă de 9 m, lățime maximă de 9,80 m. Au fost cercetate, parțial, două încăperi și o pivniță, demolată aproape în întregime, până la baza fundațiilor.

Casa 3, orientată V-E, a fost identificată în extremitatea sudică a zonei aflată în cercetare. Reprezintă o construcție datată anterior anului 1847 deoarece nu apare pe planul Borroczyn. Ca și casa 2 nici aceasta nu aparține complexului mănăstirii. Dimensiunile maxime ale acesteia sunt 23,20 m lungime și 2,50 m lățime cercetată. Spre deosebire de casele anterior menționate aici se observă o întoarcere spre N, casa având planul în forma literei „L”, cu latura lungă spre S, astfel încât lățimea maximă cercetată atinge 6,80 m, în capătul de E. Din ea au putut fi identificate 2 încăperi. Cercetarea lor este parțială ele continuând spre S, dincolo de zona afectată de proiect. Având în vedere lipsa inventarului care poate fi atribuit casei 3, aceasta fiind surprinsă doar la nivelul fundațiilor se poate sugera o datare a casei 3 doar pe baza relațiilor stratigrafice cu alte complexe și structuri de zid. Dintre acestea casa 4 reprezintă singurul reper mai sigur, ea putând fi datată spre mijlocul secolului al XIX-lea. Drept urmare casa 3 a funcționat la sfârșitul sec. XVIII și începutul celui următor.

Casa 4, orientată NV-SE, a fost identificată în jumătatea vestică a zonei afectate de proiect, aproape de limita acestuia și reprezintă o construcție înregistrată pe planul Borroczyn. Nu aparține complexului mănăstirii. Dimensiunile sunt următoarele: lungime maximă cercetată de 15,50 m și lățime maximă cercetată de 5,70 m. Au fost parțial cercetate 3 încăperi și o anexă, a cărei destinație nu poate fi precizată. Ca și în cazul casei 3 se observă o întoarcere, de data aceasta spre V, casa având planul în forma literei „L”, cu latura lungă spre E. Astfel, în capătul de N casa are o lățime de 10,20 m. Casa 4 suprapune casa 3. În ceea ce privește cronologia sa, în lipsa unui inventar datorită surprinderii sale doar la nivel de fundație, ne putem referii doar indirect prin raportarea la datarea unor alte complexe. Astfel, Casa 4 suprapune complexe 30 și 33 care se pot data în secolul al XIX-lea. De asemenea, este suprapusă de pavaul 1, ceea ce ne arată că nu mai era folosită spre sfârșitul secolului XIX. Ar rezulta o datare a folosirii casei 4 într-o perioadă relativ scurtă, spre mijlocul sec. XIX, ipoteză întărită și de menționarea sa pe planul Borroczyn.

Casa 6 este o construcție aflată la Vest de Casa 3. Relațiile dintre cele două clădiri nu se pot preciza. Datorită suprafeței foarte mici care a putut fi cercetată, ea dezvoltându-se dincolo de limitele proiectului, nu se pot face precizări în ceea ce privește orientarea clădirii sau dimensiunile sale. A putut fi identificată o singură încăpere, cercetată parțial.

Cimitir

Cimitirul bisericii Sf. Sava a fost cercetat pentru prima oară în 1972 de către Panait. I. Panait, care a identificat 12 morminte. Inventarul funerar se reducea la câteva monede, resturile unui costum prins cu copci, precum și o cărămidă pe care era scris numele preacuviosului Anania². Cercetatorul remarcă la vremea respectivă densitatea inhumărilor în apropiere de zidul bisericii, fapt observat și în campania din 2010-2011. În cele două campanii au fost cercetate 676 de morminte. Mai ales în apropierea bisericii, mormintele sunt dispuse pe mai multe nivele succesive, fiind identificate circa 4 astfel de nivele, ele rărinduse spre marginea cimitirului, unde s-au observat cel mult 1-2 nivele. Observațiile indică morminte simple, cu indivizi orientați E-V, fără amenajări funerare speciale, de tip cavou. Este un cimitir de mahala, tipic pentru Bucureștiul secolelor XVI-XIX, asemănător celor cercetate la Sf. Dumitru sau Biserica Greci.

În ultima sa fază de utilizare, în preajma altarului bisericii au fost înmormântați ofițeri, așa cum demonstrează o piatră de mormânt, descoperită în poziție secundară, aparținând unui ofițer rus. Au fost descoperite 6 morminte de ofiteri, în toate cazurile fiind păstrate destul de bine părți din uniforma acestora, cu numărul unității din care făceau parte (2, 4 și 11).

Inventarul funerar al mormintelor este reprezentat din piese de port (butoni, nasturi, moși, babe), podoabă (cercei, inele) și cult (cruci). În multe dintre morminte au fost depuse 126 de monede, apusene³ și otomane⁴, de cele mai multe ori perforate, depuse, în special, în mână.

În cimitir s-au descoperit și morminte cu cărămizi depuse ritual la cap, care aparțin unor călugări: pe una dintre acestea apare numele Anania, descoperită în săpăturile lui Panait I. Panait, în timp ce pe altele au fost incizate cruci, inițialele lui Iisus Hristos (I. X.) sau NIKA (gr. victorie).

Notă antropologică

Mihai Constantinescu, Mihaela Culea, Andrei Soficaru (ICAFR București)

Având în vedere faptul că un număr mare de morminte a fost deranjat, fie ca urmare a înmormântărilor secundare, fie ca urmare a unor construcții ulterioare, s-a constatat, în multe cazuri, prezența mai multor indivizi sau a resturilor osteologice provenind de la mai mulți indivizi, într-un mormânt. În ceea ce privește starea de conservare a scheletelor, menționăm că aceasta este în general bună, cazurile în care se constată exfolierea și deteriorarea puternică a oaselor fiind mai rare. Aciditatea solului și permeabilitatea, compoziția, temperatura și micro-organismele au afectat scheletele. O mare atenție a fost acordată afecțiunilor patologice ale materialului osteologic fiind știută importanța identificării deviațiilor oaselor de la condiția normală și în mod deosebit, distingerea deviațiilor cauzate de către agenții patologici și cele cauzate de către agenții tafonomici. S-a constatat astfel că, un număr mare de schelete prezintă urme de osteoartroză pe articulațiile epifizelor. Se remarcă atât sinostoza articulației vertebrelor (cervicale, toracale și mai ales lombare) cât și a fațetelor articulare. A fost înregistrat și un caz de rahitism, manifestat prin curbarea accentuată a diafizelor oaselor lungi, inclusiv a claviculelor și a omoplaților și prin prezența, pe capetele sternale, a unor porozități anormale. Este vorba despre M 68 A, schelet aparținând unui copil, cu o vârstă cuprinsă în intervalul 8-10 ani.

Dintre cazurile deosebite, amintim pe cel al individului de sex masculin aparținând lui M. 111, al cărui craniu prezintă, în zona posterioară a parietalelor, o traumă liniară vindecată, produsă prin lovire- posibil cu un obiect ascuțit, lovitură care a provocat înfundarea suprafeței respective. Desigur, acesta nu este singurul caz în care s-a înregistrat o traumă provocată de o asemenea lovitură. Au mai fost înregistrate câteva coaste fracturate, un radius și o claviculă, aparținând unor indivizi diferiți, de sex masculin.

Notă privind fauna

Elek Popa, Valentin Radu, Adrian Bălășescu (MNIR)

Fauna studiată provine din mai multe complexe arheologice care sunt datate ca provenind din perioada secolelor XVII-XVIII (C4, C5, C5a, C12, C17, C20, C22, C23b, C24, C25, C28, C57, C60) și dintr-un complex de secol XIX (C59).

Fauna prezintă toate caracteristicile unor resturi menajere: o puternică fragmentare, urme de tăiere (de dezarticulare și de decărnare), urme de dinți de carnivore, iar cele de ardere lipsesc în totalitate. Starea de conservare a materialului este relativ bună.

În cadrul materialului s-au identificat următoarele clase de animale: Mollusca (scoici), Aves (păsări) și Mammalia (mamifere). Resturile osoase studiate sunt în număr de 5244, dintre care predominante sunt cele de mamifere (99,6%), ceilalți taxoni sunt foarte slab reprezentați: scoicile cu 7 piese (0,13%) și păsările cu 14 (0,27%). Resturile faunistice studiate din diferitele complexe arheologice datate ca aparținând secolelor XVII-XVIII (care sunt majoritatea) și de secolul XIX (C59) ne arată că populația Bucureștiului consuma cu predilecție carne de bovine, care sunt urmate ca preferință de către ovicaprine (în cadrul cărora resturile de ovine sunt predominante) și de abia apoi de către suine. Probabil și calul era consumat alimentar, dacă avem în vedere fragmentaritatea unora din resturilor sale.

Datele biometrice prelevate pentru perioada secolelor XVII-XVIII nu arată diferențe notabile față de ceea ce se întâlnea pe teritoriul României în aceeași perioadă. Probabil animalele erau rase primitive care nu aveau o productivitate foarte mare. Ceea ce se remarcă în schimb este faptul că odată cu secolul XIX bovinele par a avea caracteristici dimensionale mai mari față de perioada premergătoare ceea ce se traducea prin existența unor animale mai mari și prin urmare mai rentabile din punct de vedere al cantității de carne pe care o puteau furniza.

Importanța lotului faunistic analizat este foarte mare și datorită faptului că pe teritoriul orașului București cercetările arheologice care au beneficiat și de analize arheozoologice pentru perioada medievală și modernă sunt rare. Astfel trebuie remarcat că până în prezent există doar un singur studiu arheozoologic publicat care se referă la Hanul Constantin Vodă (secolul XVIII)⁵.

Informații suplimentare online

[Raportul 4819 din cronica.cimec.ro](http://raportul4819.cimec.ro)

[Localizare pe hartă, folosind Mapserver Cimec.ro](http://localizare.pe.harta.folosind.mapserver.cimec.ro)
